

14. Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України / Балюк С.А. та ін.; Київ : Аграр. наука, 2012. 240 с.

15. Балюк С.А., Гапеев Л.В. Нормативно-правове забезпечення збереження ґрунтів і відтворення їхньої родючості з урахуванням зарубіжного досвіду. *Раціональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів: організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти* : монографія / ред. С.А. Балюк, А.В. Кучер. Харків : Смугаста типографія, 2015. С. 84–107.

16. Хомінець С.В. Правове забезпечення підвищення родючості ґрунтів : монографія. Харків : Фінарт. 2015. 169 с.

ШАРАПОВА С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного
та аграрного права

(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.4(477)

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ

Статтю присвячено особливостям використання та охорони окремих видів земельних угідь. Розглянуто наукові погляди стосовно визначення таких понять, як «угіддя», «сільськогосподарські угіддя». Доводиться, що комплексне використання земельних угідь повинно мати природоохоронний і ресурсозберігаючий характер.

Ключові слова: угіддя, комплексне використання, земельні угіддя, охорона.

Статья посвящена особенностям использования и охраны отдельных видов земельных угодий. Рассмотрены научные взгляды относительно определения таких понятий, как «угодья», «сельскохозяйственные угодья». Доказывается, что комплексное использование земельных угодий должно носить природоохоронный и ресурсосберегающий характер.

Ключевые слова: угодья, комплексное использование, земельные угодья, охрана.

The article is devoted to the features of the use and protection of certain types of land. The scientific views on the definition of such concepts as “land”, “agricultural land” are considered. It is proved that the integrated use of land should be environmental and resource-saving in nature.

Key words: lands, integrated use, land, protection.

Вступ. Сьогодні у структурі земельних ресурсів країни спостерігаються значні диспропорції, поглиблення яких може становити загрозу навколишньому природному середовищу та життєвому середовищу, а також ефективності господарської діяльності, стійкому

розвитку національної економіки загалом. Надмірна розораність земель призвела до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів та водойм, що негативно вплинуло на стійкість агроландшафтів і зумовило значне техногенне навантаження на екологічну сферу [1].

На якісний стан земельних ресурсів впливають також інші негативні фактори. Так, інтенсивне сільськогосподарське використання земель призводить до зниження родючості ґрунтів [1]. Крім цього, під час використання земель землевласники та землекористувачі не завжди дотримуються вимог щодо екологічної безпеки, охорони земельних ресурсів, відтворення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель тощо. Питання щодо використання та охорони земельних угідь були предметом вітчизняних наукових розробок П.Ф. Кулинич, Н.С. Гавриш, О.Я. Костецької та інших, проте актуальність відповідної проблематики і сьогодні не втрачається.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей комплексного використання та охорони окремих видів земельних угідь.

Результати дослідження. Відомо, що земля за своїми якісними характеристиками навіть в межах одного територіального розташування може суттєво відрізнятися. Це стосується природної родючості, складу ґрунту, поверхневого і підґрунтового шару землі, меліоративного стану земель тощо. Всі ці показники впливають на результати виробництва як в сільському господарстві, так і в інших галузях, де найбільш ефективно використовуються всі корисні якості землі.

Все це підтверджує необхідність проведення комплексу заходів щодо охорони, збереження якісних характеристик, відновлення сільськогосподарських та інших земельних угідь, які забезпечують збільшення родючості ґрунтів та їх продуктивність.

Отже, сільськогосподарські та інші земельні угіддя є важливим об'єктом охорони, родючість яких залежить не тільки від природних якостей ґрунту, але і від того, чи дотримуються вимог земельного законодавства під час їх використання землевласники та землекористувачі.

В загальному розумінні поняття «угіддя» розглядається як частина землі, що відрізняється від сусідніх способами господарювання. Головною ознакою, що покладена в основу розділення окремих видів угідь, є характер використання землі. Класифікують угіддя, враховуючи основне призначення та систематичне використання окремих ділянок для певних виробничих цілей. Водночас обов'язково слід враховувати природні властивості, що відображають якісний стан окремих земельних ділянок [2, с. 121].

На думку О.І. Крассова, поняття «угіддя» відображає вид функціонального використання земельної ділянки, зумовлений її природними властивостями та наявністю на ній певних природних ресурсів. За допомогою цього терміна уточнюється правовий режим певних земельних ділянок. Головна відмінність зазначеного поняття від поняття «земельна ділянка» полягає в тому, що угіддя не індивідуалізується шляхом визначення його місця розташування та меж в тому ж порядку, що й земельна ділянка. Навіть більше, угіддя зазвичай є частиною самостійної земельної ділянки [3, с. 12].

Земельні угіддя, як було закріплено у Державному стандарті 26640-85 «Землі. Терміни та визначення» (не застосовується на території України від 17.03.2017 р.), це земельні ділянки, що систематично використовуються для певних господарських цілей та відрізняються за природно-історичними ознаками.

Серед різних видів угідь виділяють сільськогосподарські, лісові, мисливські, рибні тощо. Угіддя як облікова категорія містить різні за характером способи використання земельної ділянки.

Приміром, до Переліку угідь згідно з Класифікацією видів земельних угідь [4] належать: болота (надмірно зволожені ділянки земель); ліси та інші лісовкриті землі (земельні лісові ділянки та інші лісовкриті землі незалежно від того, на яких землях за основним цільовим призначенням вони розміщені); деякі земельні лісові ділянки, вкриті лісовою рослинністю; інші.

В структурі земель сільськогосподарського призначення виділяються сільськогосподарські угіддя. Визначення земель сільськогосподарського призначення та порядок їх використання закріплюється Главою 5 Земельного кодексу України. І відповідно до ч. 2 ст. 22 ЗК до зазначеної категорії земель належать: сільськогосподарські угіддя й несільськогосподарські угіддя.

У юридичній літературі справедливо підкреслюється, що у земельному законодавстві термін «сільськогосподарські угіддя» вживається неодноразово і доволі часто. Так, згадуються окремі види сільськогосподарських угідь, проте визначення, що саме слід розуміти під сільськогосподарськими угіддями, немає. Тим часом права та обов'язки, пов'язані з використанням сільськогосподарських угідь, становлять головну специфіку правового режиму земель сільськогосподарського призначення. Обсяг, перелік прав сільськогосподарських користувачів залежить від правового режиму земель. Отже, сільськогосподарські угіддя визначають специфічні риси правового режиму земель сільськогосподарського призначення [5, с. 3].

На думку П.Ф. Кулинич, сільськогосподарські угіддя як об'єкти земельних правовідносин являють собою зумовлені їх природними якостями види функціонального використання земель сільськогосподарського призначення, які характеризують спосіб та інтенсивність їх використання як засобу аграрного виробництва, визначають рівень стійкості агроландшафтів та впливають на стан охорони біорізноманіття сільськогосподарських земель, а також слугують засобом конкретизації прав та обов'язків власників і користувачів земельними ділянками сільськогосподарського призначення та засобом розмежування компетенції органів влади щодо регулювання земельних відносин [6, с. 176].

Щодо визначення поняття «сільськогосподарські угіддя» в юридичній літературі висловлюються різні точки зору. Приміром, на думку В.В. Чубарова, для правового регулювання термін «угіддя» якщо й має значення, то лише як такий, що збільшує вартість земельної ділянки та частки у праві спільної власності на неї. Якогось певного значення, яке надавало б нової якості земельній ділянці сільськогосподарського призначення як речі, цей термін не має [7, с. 161].

З цього приводу Н. Ільницька пропонує сільськогосподарські угіддя розглядати як важливий складник земель сільськогосподарського призначення, що внаслідок особливих природних властивостей (властивість родючості) використовується як головний та незамінний засіб виробництва у сільському господарстві для вирощування сільськогосподарських культур і підлягає посиленій правовій охороні. Як слушно підкреслює науковець, найбільше значення для сільськогосподарських угідь мають якісні характеристики, з метою збереження яких у земельному законодавстві повинні бути спеціальні норми, що передбачають їх винятково посилену правову охорону [8, с. 363].

Відповідно до Переліку угідь та згідно з Класифікацією видів земельних угідь [3] сільськогосподарські угіддя це земельні ділянки, які систематично використовуються для одержання сільськогосподарської продукції і включають у себе рілля, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища.

Крім цього, відповідно до ст. 5 Закону України «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 р. № 1864-IV до складових структурних елементів екомережі включаються частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо та деякі інші види угідь, такі як водно-болотні угіддя, інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, луки, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність) та інші [9].

Сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті) є об'єктами екологічної мережі України, що беруть участь у реалізації її основного функціонального призначення як засобу забезпечення ландшафтного та біорізноманіття та підлягають особливій охороні.

Проте зазначений Закон не встановлює якихось спеціальних вимог, що стосуються забезпечення охорони як сільськогосподарських угідь, так й інших видів угідь, які входять

до складу екологічної мережі України. Відтак вони потребують особливої охорони та встановлення відповідних вимог щодо їх використання, що має забезпечуватися шляхом як охорони земель, так і реалізації охоронних заходів стосовно природних ресурсів, які з ними пов'язані.

Землевласники та землекористувачі під час використання сільськогосподарських та інших видів угідь повинні дотримуватися всіх вимог щодо охорони земель й з урахуванням особливостей всіх природних ресурсів, які пов'язані з конкретною земельною ділянкою. Відомо, що залежно від стану земель визначається і стан природних ресурсів, які на них знаходяться. Неможливо використовувати земельну ділянку, не «зачіпаючи» інші природні ресурси. Саме в цьому і полягає принцип комплексного використання земель.

Тому заходи щодо охорони земель як сільськогосподарського, так і іншого призначення повинні складати відповідну систему і мають спрямовуватися передусім на збереження, відновлення та поліпшення як власне земель, так і природних ресурсів, які на них знаходяться.

Отже, земельні угіддя потребують особливої комплексної охорони, яка полягає в тому, що охорони потребують не тільки землі, а й природні ресурси, які на них знаходяться. При цьому пріоритетною має бути охорона саме якісного стану цих угідь.

Як підкреслює П.Ф. Кулинич, правове регулювання охорони і використання земель сільськогосподарського призначення має охоплювати весь технологічний ланцюг заходів щодо охорони угідь – від здійснення ґрунтоохоронних заходів до отримання їх ефекту та його збереження. Однак у цьому ланцюгу можуть бути зони з різною інтенсивністю, різною деталізацією правового регулювання [10, с. 80].

Вчений пропонує як один із найважливіших напрямів підвищення ефективності правового регулювання охорони і використання земель сільськогосподарського призначення, його локалізацію. Суть її полягає в необхідності формування такого правового механізму регулювання відносин сільськогосподарського землекористування, за якого б забезпечувалося застосування до однакових за видом, але різних за якісним станом сільськогосподарських угідь такого «набору» правових засобів регулювання їх охорони і використання, який був би достатнім, адекватним та найбільш ефективним для забезпечення збереження і поліпшення родючості сільськогосподарських угідь та інших характеристик якості сільськогосподарського земельного фонду країни [11, с. 571].

Так, О.Я. Костецька, розглядаючи питання щодо охорони сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями, зауважує, що багаторічні насадження, на відміну від інших земель (в тому числі земель сільськогосподарського призначення), є передовсім відновлювальним об'єктом природи. Їх захист нерозривно пов'язаний і зумовлений охороною сільськогосподарських угідь від: забруднення; необґрунтованого їх вилучення для інших потреб; ерозії, селів, підтоплення; забруднення відходами виробництва, хімічними й радіоактивними речовинами; інших несприятливих природних і техногенних процесів [12, с. 25]. Стан самих же сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями, нерозривно пов'язаний з останніми та безпосередньо впливає на їхній стан. Вказана обставина вимагає комплексного підходу до охорони цих угідь [12, с. 26].

На думку О.Я. Костецької, багаторічні насадження, будучи так званими «змішаними» об'єктами, відновлюються в процесі діяльності людини і природи, перебувають в екологічному зв'язку із землею та іншими елементами довкілля, можуть використовуватися не тільки з господарською, а й з іншою метою, впливають на земельні ділянки, у межах яких ростуть, та інші об'єкти природи [13, с. 8].

Все вищесказане ще раз підтверджує необхідність більш уважного вивчення питання комплексного використання земель, особливістю якого є те, що за умов належного використання як природних ресурсів, які пов'язані із земельним угіддям, так і самого угіддя якісний стан землі здатний поліпшуватися.

Меліоровані землі, які є різновидом і складником земель сільськогосподарського призначення та на яких здійснено комплекс меліоративних заходів відповідно до

затвердженій в установленому порядку проектної документації, виділяються законодавством як один із видів угідь (ст.1 Закону України «Про меліорацію земель» від 14.01.2000 р. №1389-XIV) [14].

Як бачимо, дійсно законодавство України оперує терміном «угіддя», яким позначаються певні види земель в межах окремих категорій. Також серед видів угідь виокремлюють мисливські угіддя – ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства (ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000р. № 1478-III) [15].

До ознак, які характеризують мисливські угіддя, відносять: це ділянки земної поверхні (земельні, лісові ділянки разом з водними об'єктами, що знаходяться на них); це середовище перебування мисливських природних ресурсів; використовуються для ведення мисливського господарства [16, с. 21].

Як слушно зазначає Д.Р. Данилюк, особливістю мисливських угідь є те, що їм притаманні всі ознаки, характерні для природних об'єктів, проте водночас вони не утворюють самостійного природного об'єкта, як земля, ліси, води. Вони відображають тільки особливі функціональні властивості природних об'єктів (є середовищем перебування мисливських природних ресурсів), отже, їх можна розглядати як комплексний природний об'єкт, як сукупність взаємопов'язаних частин природних об'єктів, що знаходяться в межах певної території [16, с. 23].

Дійсно, основна мета, з якою використовуються мисливські угіддя, це ведення мисливського господарства. Проте неналежне використання земель або ведення мисливського господарства з недотриманням вимог, встановлених законодавством, може нанести невідправну шкоду як мисливським тваринам, так і середовищу їхнього перебування. Крім цього, в такому разі йдеться не тільки про комплексне використання, а й про комплексну охорону, завданнями якої є: збереження якісного стану мисливських угідь з урахуванням особливостей середовища перебування мисливських тварин, які знаходяться в їх межах; охорона та захист власне мисливських тварин, які перебувають постійно або тимчасово на території цих угідь.

Необхідно підкреслити, що збереження, відповідне використання та відтворення середовища перебування мисливських тварин є найважливішим завданням не тільки на національному, а також і міжнародному рівні. Тому заходи щодо охорони та збереження мисливських тварин та середовища їх перебування необхідно розглядати також з урахуванням вимог міжнародного законодавства.

Висновки. Отже, особливістю земельних угідь, як сільськогосподарських, так і інших видів, є те що вони слугують місцем розташування інших природних ресурсів та при цьому є основою для сільськогосподарського виробництва, ведення лісового господарства, мисливського господарства і так далі. Крім цього, якісні особливості і властивості землі прямо впливають на природні ресурси, забезпечуючи необхідні умови для їх росту, розвитку, середовище проживання. Своєю чергою належне використання природних ресурсів впливає на якісний стан землі. Отже, використання і охорона земельних угідь здійснюються на основі комплексного підходу та з урахуванням їх особливостей.

Крім того, комплексне використання різних видів земельних угідь повинно мати природоохоронний й ресурсозберігаючий характер, за якого обов'язково необхідно передбачати збереження якісних показників ґрунтів. Знов-таки, використання повинно здійснюватися з обмеженням негативного впливу на рослинний, тваринний світ та інше. Бути невиснажливим як для землі, так і для природних ресурсів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку з землею.

Також необхідно зауважити, що використання різних видів земельних угідь неможливо розглядати без застосування відповідних заходів щодо їх охорони, мета якої полягає у здійсненні поліпшення стану земель та інших природних ресурсів, які на них знаходяться; без запобігання погіршенню якості земель; без відновлення земель, які піддалися негативним впливам; та без відтворення природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. *Офіційний вісник України*. 2017. № 51. Ст. 1569.
2. Паньків З.П. Земельні ресурси: навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 272 с.
3. Порядок ведення Державного земельного кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. *Офіційний вісник України*. 2012. № 89. Ст. 3598.
4. Правовой режим земель в ССРСР/ под ред. Г.А. Аксененка, Н.И. Краснова, И.А. Иконичкой. Москва : «Наука», 1987. 325 с.
5. Кулинич П.Ф. Сільськогосподарські угіддя як об'єкт земельних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 4. С. 174–179.
6. Чубаров В.В. Проблемы правового регулирования недвижимости. Москва : Статут, 2006. 336 с.
7. Ільницька Н. Про поняття, структуру та особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення. *Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2000. Вип. 35. С. 359–366.
8. Крассов О.И. Юридическое понятие «земельный участок». *Экологическое право*. 2004. № 2. С. 12–18.
9. Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1864-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 29. Ст. 1950.
10. Кулинич П. Проблема посилення правової охорони сільськогосподарських земель України : теоретичний аспект. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 79–84.
11. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: Монографія. Київ : Логос, 2011. 688 с.
12. Костецька О.Я. Правова охорона сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 188 с.
13. Костецька О.Я. Правова охорона сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20с.
14. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 р. №1389-XIV. *Офіційний вісник України*. 2000. № 6. Ст. 200.
15. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000р. № 1478-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.
16. Данилюк Л.Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів в Україні : монографія. Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 176 с.

